

УДК 821. 21

DOI 10.24412/2413-2004-2023-3-71-79

**МАВЗЎИ ОИЛАВУ ОИЛАДОРӢ
ВА СИМОИ ЗАН ДАР
«ПАНЧАКЯНА»**

Гаффорӣ Замира Абдуллозода, д.и.филол.,
сарҳодими илмии Институти улуми
ҷомеашиносии МДТ «ДДХ ба номи академик
Б.Гафуров» (Хучанд, Тоҷикистон)

**ТЕМА СЕМЬИ И
БРАКА И ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В
«ПАНЧАКЯНЕ»**

Гаффори Замира Абдуллозода, д-р филол. наук,
главный научный специалист НИИ
гуманитарных наук ГОУ “ХГУ им. акад.
Б.Гафурова” (Худжанд, Таджикистан)

**THE THEME OF FAMILY AND
MARRIAGE AND THE IMAGE OF
WOMEN IN «PANCHAKYAN»**

Ghaffori Zamira Abdullozoda, Doctor of Philology,
Professor, Senior Scientific Employee of Humanities
Research Institute of SEI «KhSU named after
academician B.Gafurov» (Khujand, Tajikistan)
e-mail: zamira_g6767@mail.ru

Маҷмуаи ҳикоятҳои «Панчатантра» («Панҷ китоб») ба забони санскрит дар ҳудуди асрҳои III-IV аз ҷониби Вишну Шарман-ном бараҳмани ҳинду таълиф гардида, барои тарбияи шоҳзодагон ва ба онҳо омӯзонидани оӣини давлатдорӣ, адолатпешагӣю додгустарӣ ва раиятпарварӣ нешбинӣ шудааст. «Панчатантра» беи аз 200 дафъа ба зиёда аз 60 забони дунё тарҷума шудааст. Якчанд таҳрири «Панчатантра» ба забони форсӣ низ мавҷуд аст ва яке аз онҳо китоби «Панчакияна» (таъл. 1612-1613) ба қалами адиби форсизабони қарни XVII Ҳиндустон – Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосӣ тааллуқ дорад. Арзиши муҳимми «Панчакияна» дар он зоҳир мегардад, ки тарҷумаи он аз асли китоби «Панчатантра» мустақиман калима ба калима аз санскрит ба форсӣ бо ҳифзи комили муҳтавои матни асли сурат гирифтааст. Дар назариёти ахлоқии муаллифи асар дар баробари масоили дигари тарбиявӣ масъалаҳои оиладорӣ, тарбияи фарзанд, хулқу атвори занон низ ҷойгоҳи хоссае касб намудааст. Дар асар симои ҳам занони фосиқу бадқирдор ва ҳам баиффату порсо офарида шудааст. Нависанда саодатмандии оила ва зиндагии ободу саботи хонаводаиро дар хубқирдории зан, вафову садоқати ӯ ба шавҳар ва тамкину фиросати ӯ мебинад. Аз нигоҳи муаллиф духтарон дар вақти ҳаллу фасли тақдиру сарнавишти худ бояд соҳибхитиёр бошанд, ба волидайн фикри худро дар ҳалли масъалаи тақдирсоз, чун интихоби ҳамсар шууроно баён намоянд. Волидайн низ бояд дар ҳалли ин масъала хоҳишу мароми фарзандашонро ба инобат гиранд.

Калидвожаҳо: маҷмуаи ҳикоеи «Панчатантра», Ҳинди Бостон, санскрит, «Панчакияна», тарҷумаи форсӣ аз санскрит, асри XVII, Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосӣ, зан, оила

Сборник рассказов «Панчатантра» («Пять книг»), автором которого считается индийский брахман Вишну Шарман, составлен в Индии к III-IV векам нашей эры. Книга написана как наглядное руководство для обучения наследников престола и правителей приёмам дипломатии, разумному поведению, мудрому и справедливому правлению государством. «Панчатантра» была более двухсот раз переведена на более чем 60 языков мира, получив широкое распространение. «Панчатантра» имеет также множество переложений на персидский язык, одним из них является «Панчакияна» (1612-1613 гг.). Переложение осуществлено персоязычным индийским писателем XVII века Мустафой Халикдодом Хашими Аббаси. Большая ценность «Панчакияны» обусловлена тем, что её перевод был слово в слово осуществлен с санскрита на фарси с полным сохранением содержания. Наряду с другими вопросами дидактического характера, в «Панчакияне»

рассматривается тема женщины, вопросы семьи и воспитания детей. В произведении присутствует разнообразие женских характеров, имеют место образы как коварной и лукавой, так и целомудренной женщины. Воспеваются нравственная чистота женщины и её верность мужу как залог семейного счастья, благополучной и стабильной семейной жизни. По мнению Аббаси, родители должны учитывать мнение дочерей, когда выдают их замуж, и считает необходимым для девушек проявлять решительность при выборе спутника жизни.

Ключевые слова: сборник рассказов «Панчатантра», древняя Индия, санскрит, «Панчакьяна», перевод с санскрита на фарси, XVII век, Мустафа Халикдод Хашими Аббаси, женщина, семья

The collection of stories “Panchatantra” (“five books”), the author of which is considered to be the Indian clergy-brahman Vishnu Sharman, was compiled in India in the 3rd-4th centuries AD. The book is written as a visual guide for teaching heirs to the throne and rulers the techniques of diplomacy, reasonable behavior, and wise and fair government. The Panchatantra has been translated more than two hundred times into more than 60 languages of the world, becoming widespread. “Panchatantra” also has many translations into Persian, one of them is “Panchakyan” (1612-1613). The arrangement was carried out by the Persian-language Indian writer of the 17th century, Mustafa Khaliqdod Hashimi Abbasi. The great value of “Panchakyan” is due to the fact that its translation was carried out word for word from Sanskrit into Farsi with complete preservation of the content. Along with other issues of a didactic nature, “Panchakyan” examines the topic of women, family issues and raising children. The work contains a variety of female characters, there are images of both an insidious and crafty woman, and a chaste one. The moral purity of a woman and her fidelity to her husband are glorified as a guarantee of family happiness, a prosperous and stable family life. According to Abbasi, parents should take into account the opinion of their daughters when marrying them off, and considers it necessary for girls to be decisive when choosing a life partner.

Keywords: the collection of stories “Panchatantra” ancient India, Sanskrit, «Panchakyan», translation from Sanskrit into Farsi, XVIIth century, Mustafa Khaliqdod Hashimi Abbasi, woman, family

Осори ахлоқии Ҳинди Бостон – ганчинаи хирадест, ки гузориши масъалаҳои тарбиявӣ-ахлоқӣ дар он аз давраҳои қадим дар шаклҳои гуногун ҷилвагар шудааст. Намунаи барҷастаи ин гуна осор, ки бар ахлоқу арзишҳои ахлоқӣ таъҷибдор, маҷмӯаи дилангезтарин ҳикоятҳои ҳиндӣ ба забони санскрит – «Панчатантра» мебошад, ки ба адабиёти форсӣ-тоҷикӣ тавассути тарҷумаи воридгардида ва бо номи «Калила ва Димна» маъруф шудааст.

Бунёдгоҳи аслии «Панчатантра» сарзамини Ҳинд мебошад ва он тавассути бараҳмане, ки Вишну Шарман ном дошта, дар ҳудуди қарни III милодӣ дар Кашмир умр ба сар мебурд, гирдоварӣ шудааст (1, 19; 4, 21). «Панчатантра» дар аҳди қадим барои ҳукмронони замон чун дастур дар тарзи идораи давлат нигошта шудааст. Ҳадафи аслии эҷоди он таълими роҷазодаҳо ба тадбирҳои кишвардорӣ ба шумор меравад, аммо дар баробари ин, асари маъмур яке аз муҳимтарин осори мутааллиқ ба ахлоқи амалӣ ва иҷтимоӣ дар адабиёти ҳиндӯвон аст ва маҳз ба далели арзиши муҳими ахлоқӣ ва таълимӣ доштаниш дар саросари олам шуҳрату маҳбубият ва ҷойгоҳе вижаеро касб намуд.

Дар «Панчатантра», ки дар шакли қисса андар қисса навишта шуда, муҳаққиқон онро маншаи аслии қисса ва афсонаҳо дар дунё донистанд, тамоми аркону одоб ва фазилатҳои

олии ахлоқӣ, равишҳои матлуби тарбияи маънавӣ бо шеваҳои ба худ хос ва истифодаи тамсилу ривоёт шарҳу тафсир шудаанд.

Донишмандони гуногуни ҷаҳон вачҳи аслии нисбат ба дostonномаҳои дигари машҳури ҷаҳон афзалият доштани «Панчатантра»-ро маҳз дар ҳусни ҳикмат ва дониши абёти он донистаанд. Аз ҷумла, Артур Райдер пойбандӣ ба арзишҳои ахлоқӣ доштани «Панчатантра»-ро ба таври зайл эътироф намудааст: «Панчатантра» дорои амиқтарин дostonҳои дунёст. Агар дар оянда қазоват бишавад, ки «Панчатантра» беҳтарин маҷмӯаи дostonҳои ҷаҳон аст, мушқил аст онро тақзиб кард ва ғолибан донишмандон инро тасдиқ хоҳанд намуд. Ба таври ҳақиқат дostonҳо аз назари қисса дилкаш мебошанд, аммо ҳусни ҳикмат ва дониши абёт «Панчатантра»-ро нисбат ба беҳтарин дostonномаҳои дигар болотар бурдааст» (2, 9).

«Панчатантра» ба ҳадде маҳбубияти ҷаҳонӣ ёфт, ки ба қавли Инду Шекҳар «то кунун ҳеч асари ҳиндӣ-эронӣ монанди ин дostonҳо чунин иштихоре азим касб накардааст» (5, алиф).

Ҷ. Ҳертел низ роҷеъ ба шуҳрати умумиҷаҳонӣ ба даст овардани «Панчатантра» чунин навиштааст: «Ин китоб («Панчатантра» – Ғ.3.) пешрафти фавқулодае аз марзу буми худ намуда ва ба тамоми нуқоти мутамаддини кураи замин тавсия ёфта ва беш аз ҳазору понсад сол аст, ки хурдсолону солхӯрдагон, босаводону бесаводон, ғанию фақир ва вазеъу шарифро хушвақт месохта ва месозад, ҳатто бузургтарин ишқолоти забону русуму мазҳаб натавонистаанд чилави пешрафташро бигиранд» (3, нух).

«Панчатантра» аз санскрит ба паҳлавӣ, аз паҳлавӣ ба арабӣ, аз арабӣ ба сурёӣ ва беш аз 200 дафъа ба зиёда аз 60 забони дунё тарҷума шуда, ба нодиртарин падидаи адабиёти ҷаҳонӣ мубаддал гардид ва боис бар он шуд, ки усул ва ахлоқи фалсафаи ҳиндӣ дар саросари ҷаҳон густарда шавад. Бо интиқол ва тарҷумаи «Панчатантра» ба забонҳои дунё ин шоҳасар тавонист, ки на танҳо ба рӯҳияи ахлоқӣ ва ташаккули маънавияти халқҳои олам таъсиргузор бошад, балки дар раванди инкишофи жанри тамсили тарбиявӣ ахлоқӣ дар адабиёти ҷаҳон асари матлуб гузорад.

Яке аз тарҷумаҳои форсии «Панчатантра» китоби «Панҷакяна» (таъл. 1612-1613) аст, ки ба қалами яке аз адибони форсизабони қарни XVII Ҳиндустон – Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосӣ тааллуқ дорад. Арзиши муҳими «Панҷакяна» дар он зоҳир мегардад, ки тарҷумаи он аз асли китоби «Панчатантра», ки дар китобхонаи салтанатии Ҷалолуддин Муҳаммади Акбар-подшоҳ мавҷуд буд, аз санскрит калима ба калима бо ҳифзи комили муҳтавои матни асли ба форсии содаву равон, ба забоне, ки мавриди истифодаи умуми хонандагон мебошад, сурат гирифтааст.

Чунон ки муаллиф дар муқаддимаи асар таъкид намудааст, қабл аз тарҷумаи ӯ тарҷумаҳои дигари «Панчатантра» ба забонҳои гуногуни ҷаҳон вучуд доштанд, ба монанди тарҷумаи Барзӯя ба забони паҳлавӣ, Ибни Муқоффаъ ба забони арабӣ, Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулмаолий Насруллоҳи Муншӣ, Ҳусайн Воизи Кошифӣ ва Абулфазли Алломӣ ба забони форсӣ ва ғ. Аммо ҳеч яке аз тарҷумаҳои форсии «Панчатантра», ки дар он замон мавҷуд буданд, мақбули таъби подшоҳ қарор нагарифт, чун дар онҳо ё тартиби дostonҳои матни санскрит иваз шуда буд ва ё муаллифон ба матн тасарруфот карда буданд ва дар натиҷа сурати аслии он тағйир ёфта буд ва ё луғоту истилоҳоти забони арабӣ дар онҳо ниҳоят зиёд мавриди истемол қарор гирифта буданд ва ғ. Аз ин рӯ, Акбар аз асли китоб, ки ба санскрит эҷод шуда буд, калима ба калима ба форсӣ тарҷума шудани «Панчатантра»-ро зарур донист ва иҷрои ин корро ба уҳдаи Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосӣ вогузор намуд (2, 5-6).

Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосӣ бо амри Ҷалолуддин Муҳаммади Акбар ба тарҷумаи «Панчатантра» даст заданашро чунин тавзеҳ бахшидааст: «Ва чун ҳамон нусхаи

асли хиндуй хангоми арзи китобхонаи олий ба назари кимиёасари ҳазрати халифаи илоҳӣ (Акбар-подшоҳ – Ғ.3.) даромад ва қабл аз он бисёре аз кутуби хиндиرو донишварони муътакифи ин даргоҳ ҳасбуламар ба форсӣ тарҷума намуда буданд, ба хотири қудсимаосир чунон қарор ёфт, ки чун ин китоб чандин қарат аз забоне ба забоне рафта ва аз баёне ба баёни дигар омада ва албатта, тағйиру табдил дар он роҳ ёфта ва камию зиёдатӣ пазируфта...» (2, 5). Аз ин лиҳоз, Қалолуддин Муҳаммади Акбар фармон дод, ки «ҳар чӣ аз хушкӯ тар дар он китоб бошад, ба ҳамон тартиб рақам намояд, то қадри тафовути асли суҳан ва тартиби он ва зиёдатию нуқсон зоҳир гардад» (2, 5-6).

Адабиётшиносони Ҳинд – Тара Чанд ва Саййид Амирҳасани Обидӣ хидмати Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосиро дар он тақрир намудаанд, ки ӯ мусаввадаи «Панчатантра»-ро ба форсии содаву равон, лафз ба лафз, бе тақаллуф дар иборатпардозӣ тарҷума намуд ва дар баробари он «рӯҳи матни санскритро дар худ нигоҳ дошт» (3, бисту ду).

Муҳаққиқони мазкур қудрати комил доштани Мустафо Холиқдод Ҳошимии Аббосиро дар тарҷумаи форсии «Панчакяна» на танҳо дар маҳорати ӯ дар истеъмоли забони содаву ширини форсӣ доништаанд, балки иқтидори тарҷумонии ӯро чунин таъкид намудаанд: «Яке он ки сайй қардааст, то он ҷо ки мумкин бошад, аз асл инҳироф накунад ва таҳтуллафз тарҷума кунад ва дигар он ки китоби худро бар тарзе навиштааст, ки умуми мардум метавонанд онро ба осонӣ бифаҳманд. Хулоса, сабки ӯ саҳли мумтанеъ аст» (3, сию ду).

Саросари ҳикоятҳое, ки дар «Панчакяна» барои тақвияти андешаҳои ахлоқӣ оварда шудаанд, ба тарбияи маънавии инсон нигаронида шуда, зарари шарр ва манфиати хайрро дар ҳаёти ҷомеа собит мекунад ва зуд ба дили хонанда роҳ меёбанд. Тавассути ҳикоятҳои дилангези ин шоҳасар беадолатӣ, сарватпарастӣ, беэҳтиромӣ нисбат ба инсонҳои дигар нобаробарӣҳои иҷтимоӣ, нашинохтани қадру манзалати инсон дар ҷомеа мазаммат ва интиқод шуда, фармонравоёни замон ба ҳислатҳои начиби инсонӣ монанди адолатпешагию додгустарӣ, саховатмандию раиятпарварӣ, ҳилму шафқат, азму сабот, чидду ҷаҳд, сидку вафо, некандешӣ, дурандешӣ, афв, шукр, сабр ва ғ. ташвиқ шудаанд, ки бо соҳиб будан ба ин фазилатҳо подшоҳи ҳар кишваре ба таъмин намудани пойдеории мамлакат ва пешрафту ободии давлат муваффақ хоҳад шуд.

Дар баробари баёни фикрҳои пурҳикмати ахлоқӣ муаллифи асар ба масъалаҳои оилаву оиладорӣ, тарбияи фарзанд, хулқу атвори занон низ дахл намуда, мақоми занро дар ободии хонавода таъкид мекунад. Андешаҳои ахлоқии муаллифи «Панчакяна» дар заминаи насихат ба ҷавонон дар барпо намудани оила ва дар ин роҳ фирефта нашудан ба ҳусни зоҳирӣ гирех меҳӯранд ва суҳанвар соҳиби ақлу тамиз будани занонро муҳимтарин омил барои интиҳоби ҳамсар мепиндорад ва ҳамеша ин андешаро талқин мекунад, ки набояд ба зебоӣҳои зоҳирии олам дода шуд, чун ҳамаи онҳо бебақо ҳастанд.

Дар ҳикояти «Модамуш бо Муш издивоҷ мекунад» ҷавҳари андешаи муаллиф ба он мепайвандад, ки ҳамчунин ҳамеша ба суроғи ҳамчинси хеш моил мешавад, ҳатто агар он мисли муш сурати одамиро ба худ гирифта бошад, ки сарчашма дорад дар ҳикмати «Кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз, Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз».

Муаллиф барои тақвияти фикри худ дар бораи обиде нақл мекунад, ки ба азми ғусл ба дарёи Ганга мебарояд ва парандае, ки мушбача дар минқор дошт, онро аз болои сари обид мегузорад. Обид аз меҳрубонӣ мушбачаро бар барги дарахте гузошта, дар ғӯшае мениҳад ва худ дигарбора ғусл карда, аз Худованд дархост мекунад, ки сурати ӯро ба одамӣ табдил намояд. Чун Худованд табдили сурати ӯро ба духтари зебӯ гардонид, онро ба зани худ супурду гуфт: - «Ин духтари туст, ба тарбияти ӯ некӯ пардоз».

Вақте ки духтар бузург шуд, обид ба ӯ гуфт: «Эй духтар, аз одамиён ва аз парӣён ҳар киро меҳохӣ, ихтиёр кун, то ки туро ба ӯ диҳам». Духтар гуфт: «Шавҳари тавоно

мехоҳам». Обид гуфт: «Моҳро, ки мӯчиби равшании олам аст, хуш дорӣ?» Духтар гуфт: «Аз ӯ беҳтаре бичӯӣ». Обид ба моҳ гуфт: «Аз ту бузургтар кист?» Моҳ гуфт: «Офтоб аст, ки маро мепӯшаду офтоб равшантар аз ман мешавад».

Аммо офтоб абрро аз худ қавитар донист ва абр бодро ва бод кӯхро ва кӯх Мушро қавитар донист, зеро кӯхро шикоф мекард ва дар дили он хонае месохт. Духтар аз пайдо намудани ҳамчинси худ хушҳол шуд ва ба обид гуфт: «Маро ба сурати аслии худ бозгардон ва ба ӯ бидех, то ин ки вазоифи занро, ки барои ҳамнавьонам муқаррар кардаанд, анҷом диҳам». Обид ӯро бо нерӯи риёзаташ ба як Муши мода бадал сохт. Пас ҳар дуру ба якдигар доду рафт (2, 243-246).

Дар ин ҳикоя Муше, ки духтар мешавад, пас аз пешниҳоди издивоҷ бо офтоб ва абру боду кӯх, ки дар ин дoston мазоҳири қудратанд, дар ниҳоят Муше ночизу заифро тавонмандтар меёбад ва ба издивоҷ бо ӯ ризоят медиҳад. Дар ин қисса иродату матонати Муш дар роҳи интиҳоби ҳамсар ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки барои бо ҳамчинси худ оила барпо намудан ва дар оянда бахтёр шуданаш талош намуд, ақлу хирад ва дурандеширо дар барқарор намудани оила ба қор бурд, тавонист, бо суҳанони худ ба раъйи падараш таъсир гузорад ва ӯро барои қонё гардонидани хоҳиши худ розӣ кунад.

Муаллиф дар образи Модамуш устуворӣ ва ҷасорати ӯро дар расидан ба мақсад эътироф намуда, ҷонибдор аст, ки духтарон дар вақти ҳаллу фасли тақдиру сарнавишти худ соҳибхитёр, ғаёлу мубориз ва тадбирчӯ бошанд, беташаббусию бетарафиро зоҳир нақунанд, ба падару модар фикру ақидаашонро дар ҳалли масъалаи тақдирсоз, чун интиҳоби ҳамсар шуурона баён намоянд. Волидайн низ, аз нигоҳи муаллиф, дар навбати худ, бояд вақти ҳалли ҳаёти фарзандонашон хоҳишу мароми фарзандашонро ба инобат гиранд.

Дар ин қисса зан ба сифати инсонии қомилҳуқуқ тасвир шудааст, ки имкон дорад дар баробари мард дар барқарор намудани оила раъйи худро озодона ва ақлона изҳор намоянд. Падару модар низ ба фарзанди худ ихтиёри қомил додаанд, ки дар интиҳоби шавҳар озод бошад, ба хоҳиши духтар дар бораи ба ҳамчинси худ хонадор шуданаш эътироз намеқунанд ва ба раъйи ӯ розӣ мешаванд.

Ҳикояти «Модамуш бо Муш издивоҷ меқунанд» баёнгари ин нуқта аст, ки қонун бояд бо ҳамчинсу ҳамзабони ҳеш унсу дӯстӣ дошта бошад. Дар ин ҳикоя низ суҳанҳои пандомӯзе роҷеъ ба интиҳоби ҳамсар зикр шудаанд, ки ҷолибу омӯхтанианд. Аз ҷумла:

- «Чун ҳафт чиз дар шахсе бошад, духтар ба вай бояд дод, дигар ба толеъи духтар бояд гузошт: аввал насаби оӣ, дуюм ҳисоли нек, сеюм, валинеъмате, ки малозу малҷаи ӯ бошад, чаҳорум илму дониш, панҷум мол, шашум дурустӣ ва беайбии бадан, ҳафтум муносибати синну сол» (2, 245).

Муаллиф падару модарро вазифадор медонад, ки дар вақти интиҳоби ҳамсар барои фарзандашон на танҳо насаби оӣ, вазъияти маишӣ, дурустию беайбии бадан ва муносибати синну соли ӯро ба инобат гиранд, балки ҳусни ботинӣ ва соҳиби илму дониш будани ӯро муҳим ва зарурӣ донанд. Зеро дар саросари ҳикоятҳои асар ақлу хирад ҳамчун воситаи асосии ба даст овардани саодати ҷовидон, нерӯи аслии расидан ба мақсад ва тавфику пирӯзиҳо ҳамду сано шуда ва ба дониш гаравидану ба некӣ кӯшидани инсон ҳамчун моҷи сарбаландӣ мавриди ташвиқ қарор гирифтааст.

Дар баробари ин, муаллиф таъкид бар ин нуқта намоянд, ки «Қадҳудоию дӯстӣ бо қасе ки дар давлату насаб баробар бошад, бояд қард ва бо қасе ки дар ин ду чиз зиёда бошад, лоиқ нест» (2, 245).

Муаллиф барои тақвияти назари ҳеш дар бораи мувофиқат қардани зану шавҳар аз рӯи аломатҳои зикршуда, ки боиси саодати хонаводагии онон мегардад, ҳикоятро овардааст

мавсум ба «Зани чавон ва шавҳари пиру дузд» ва дар он фарқи зиёди синнусолӣ доштани байни зани чавон ва шавҳари пируро мазаммат мекунад.

Дар ин ҳикоя бозаргоне сарватманд, аммо бисёр пиру зиштрӯй пас аз вафоти ҳамсараш зари бисёр ба баққоли дарвеше дода, бо духтари ӯ издивоч мекунад. Арӯс чун шавҳари худро пир дид, бағоят ғамгину дилтанг шуд, ба ҳадде ки назар ба ҷониби ӯ намекард ва пайваста аз шавҳари худ гурезон буд, дар ҳоле ки мард ҳар рӯз бештар шефтаи ӯ мешуд. Шабе арӯс бо шавҳари худ дар як ҷомаи хоб ба тариқи ҳаршаба рӯй аз вай гардонида, хоб карда буд ва чун бедор шуд, дуздери дар хона дид. Аз тарсу бим ҳамон шавҳари пири худро дар оғӯш гирифт. Баққол аз он ҳол таачҷуб намуд ва чун ба ҳар тарафе нигоҳ кард, дуздери дид ва дарёфт, ки оғӯш гирифтани зан аз тарс будааст. Ба дузд гуфт: «Касе ки ҳамеша аз ман дар озор, имшаб маро дар оғӯш гирифт. Эй корсози ман, ҳар чӣ аз ин хона гирӣ, туро бихил аст» (2, 236).

Аз баррасӣ ва таҳқиқи ҷанбаҳои ахлоқии ин ҳикоят бармеояд, ки дар он, пеш аз ҳама, таъкид бар он мешавад, ки барои волидайн фарз аст ҳангоми ҳал намудани тақдири фарзандонашон пайомади ҳар як амалро андеша кунанд. Ин ҷо ҳам навъе андешаи оқибатбинӣ ва поёни кор ба чилва меояд, ки аҳаммияти зиёди ахлоқӣ дорад. Дар ин ҳикоя ба ин нукта низ таъкид мешавад, ки баъзе корҳо ва ҳаводис, ки моҳияти онҳо дар кулл номатлуб аст, аммо пайомадҳои хушоянде низ ба дунбол доранд. Пас аз вуқӯъи пайомади онҳо мазаррати он иттифоқ дар назари инсон камранг менамояд.

Лозим ба зикр аст, ки дар «Панҷакяна» иффату покдоманӣ дар канори дигар сифатҳои ҳамидаи инсонӣ ҳамчун яке аз фазилатҳои шоистаи занон матраҳ гардида, зарурати он ба бонувон ҳамчун гарави шаъну эътибор таъкид шудааст, ки дар ҳолати шикаста шудани он эътибор ва нуфузи обрӯи зан аз миён хоҳад рафт. Нависанда борҳо шарму ҳаёро ба ҳайси хулқи писандида ва сифати олии инсонӣ шарҳу тафсир намуда, онро аз ҷумлаи василаҳои ороиши маънавии инсон ба шумор мебарад. Ба қавли ӯ ҳар падаре, ки соҳиби духтар аст, аз Худованд хоҳиш менамояд, ки духтараш некном бошад ва аз ӯ ҳаргиз амале зоҳир нашавад, ки боиси шармсорию хичолати ӯ гардад, зеро домани пок барои бонувон чун санг дар домани кӯҳ ва пардаи сомони ҳастии занон аст, ки дар ҳолати шикаста шудани он эътибор ва нуфузи обрӯи зан аз миён хоҳад рафт. Ин матлаб дар асари «Панҷакяна» чунин шарҳу тафсир ёфтааст: «Аз зодани духтар се гуна андеша ба хоштири падар роҳ ёбад: аввал он ки нисбати духтар бо марди нексират воқеъ хоҳад шуд, дувум он ки оё ин духтар бо шавҳар маишати нек хоҳад кард ва ўро аз худ розӣ хоҳад дошт, сеум он, ки ё Раб, коре аз вай сар назанад, ки мӯҷиби беномусӣ шавад, монанди донишваре, ки баъд аз таснифи китоб ин се навъ фикр дар дилаш падида ояд, ки оё ин тасниф ба дасти кӣ афтад ва зевари қабули таъби мардум хоҳад ёфт ва аз нуқсонҳои халал маҳфуз хоҳад буд?» (2, 67).

Нависанда таъкид мекунад, ки занон бояд иффату покдоманию порсой ва дигар хислатҳои ҳамидаи инсониро соҳиб бошанд, зеро зебоии зан дар покдоманӣ ва иффат таҷассум меёбад. Аз ин рӯ, занонро даъват бар он менамояд, ки ҳамеша дар талаби некномии порсой ҷаҳд намоянд ва дар талоши покизагӣ поктан бошанд. Илова бар ин, нависанда он занонро шоёни ситудан медонад, ки фармонбурдори шавҳари хеш бошанд, зеро доштани чунин фазилат омил ба тарбияи таҳаммулпазирӣ ва сабру қаноат дар вучуди онон мегардад: «Зан он дархури ситудан, ки дар фармонбурдории шавҳар мумтоз бошад» (2, 81).

Аз назари нависанда зани фармонбурдор шоистаи эътимод низ ҳаст. Лозим ба таъкид аст, ки эътимод яке аз фазилатҳои ҳасанаи инсонист, ки пояи дӯстӣ бар он устувор аст. Ростӣ, дурустӣ, амонатдорӣ ва вафодорӣ сабаби итминони афрод ба шахси дурусткору вафодор мешавад. Маҳз ба зане, ки соҳиби чунин хислатҳои ҳасана аст, метавон рози дили худ, ё ба қавле «ғами дили худ»-ро изҳор намуд: «Ғами дилро бо ёри маҳрам ва

хидматгори доно ва зани фармонбурдор ва сохибе, ки Худованди дастгоҳу қудрат бошад, тавон гуфт, ки инҳо ғамгусорӣ тавонанд кард» (2, 27).

Ва баръакс, дар назари нависанда, инсонии оқилу доно бояд аз суҳбати зане, ки дар фармони шавҳар набувад, парҳез намояд, ҳамчунон ки аз ҳафт навъи афроди дигар ва ин нукта дар «Панҷакяна» чунин муқаррар шудааст: «Тарки хидмат ва суҳбати ҳафт кас бояд кард: роҷае, ки саросар меҳрубонӣ бошад ва бараҳмане, ки аз хонаи ҳама кас таом бихӯрад, зане, ки дар фармони шавҳар набувад ва мулозими мададгоре, ки раъй ва хиради ӯ дуруст набошад ва хидматгоре, ки мизочдони соҳиб набувад, аркони давлат, ки ғофилу беҳабар бошанд ва кофарнеъмате, ки қадри эҳсон надонад» (2, 143).

Дар ҳикояи «Дӯстони Гунҷишк ва Фил» оромдиль ҳамчун ҳислати неки занон ситуда шудааст. Нависанда дар муносибат бо шавҳар оромӣ батамкин ва хушмуомила будани занро аз шартҳои асосии пойдории муносибати оила медонад ва осоиши хонаводаиро пеш аз ҳама ба одоб ва фарҳанги зан, ки бояд бо аъзои оила хушсухану ҳалиму таҳаммулпазир бошад, марбут медонад ва масъулиятшиносии занонро ҳамчун пешоҳангони зиндагии осудаву ором бештар таъкид менамояд. Аз ҷумла, ҳамсари мушфиқу маслиҳатгари оқилу ғамхори мард дар хидмат бошад!»: «Бародар ва ёри меҳрубон он аст, ки дар айёми меҳнат дастгирӣ кунад ва падар он аст, ки тарбият намояд ва дӯст он аст, ки эътимодро шояд ва зан он аст, ки оромдил бошад» (2, 109).

Ҳангоми ироаи андешаҳо дар бораи ташкили хонавода ва зиндагонии рости инсонҳо муаллиф ба ин матлаб рӯчӯ мекунад, ки инсон бояд бо зану душману дӯст мадуро ва созиш намояд, зеро дар акси ҳол ба зиндагонии хеш ҳалал падида меоварад. Омилҳои расидан ба ин мақсад шафқату меҳрубонӣ кардан ба ин гуна афрод аст. Чунончи: - «Ҳар кӣ бо зану душман ва дӯст наорост... ҳалале дар зиндагонии худ падида оварда бошад» (2, 213).

Дар ҳикояи «Қўлоҳа ва занаш» зарур ва муҳим будани ахлоқи қабули меҳмон барои инсонҳо тарғиб шудааст. Дар ин ҳикоя муртозе ба мавзее расида, Қўлоҳеро вомехӯрад, ки бо зани худ ба шаробхона мерафт. Ӯ ба он мард мурочиат мекунад: (2, 43) «Эй некмард, ман мусофирам ва рӯз ба охир расида ва дар ин деҳ ба касе ошно нестам. Имшаб маро дастгирӣ кун ва ба подоши ин хайр умедвор бош, чи гуфтаанд: «Агар мусофире ҳангоми ғуруб ба сарвакти муқиме афтад, бояд, ки ба ҳеч вачҳ ӯро наронад ва албатта дар манзили худаш ҷо дода, лавозими меҳмонӣ ба ҷо оварад, ки ба подоши ин амал савоби азим ёбад» (2, 43).

Аз ин ҳикоят маълум мешавад, ки асли мақсади нависандаи «Панҷатантра» талқини фарҳанги меҳмондорӣ ба шумор меравад, ки асосан ба соҳибхоназан иртибот дорад. Муаллиф меҳмондориро чун ҳислати ҳасанайи инсонӣ ситуда, ҳӯи тангу дилтангӣ ва дуруштмуомилагии занонро мавриди сарзаниш қарор додааст. Баробари ин, дар муносибат ба меҳмон гуфтани суханони ширинро аз ҷумлаи муҳимтарин аркони меҳмондорӣ доништааст: «Ва низ гуфтаанд, ки мардуми нексирати бедастгоҳ ҷаҳор чизро аз оянда дарег надоранд: палос, агар ҳама коҳ бошад ва замину об ва суханони ширин» (2, 43).

Аз назари муаллиф, агар соҳибхона чизе ба ҷиҳати меҳмондорӣ надошта бошад, ғарибро ҷой дода, ба суханони ширину фарши коҳу об меҳмондорӣ намояд: «Чун ғарибро ба сухани ширин ва марҳабо гуфтан пеш оянд, оташ, ки равшансози зулмати шаб аст, розӣ шавад ва чун ӯро ҷо ва манзил диҳанд, Индра хушнуд гардад ва аз даст ва поштани ӯ Вишну розӣ гардад ва чун таом пеш оранд, Брахма хушнуд гардад» (2, 42-43).

Ба назари муаллиф, муоширати хубу ширин ва сухани нақӯ ҳамеша дар масобаи нур дар зулмат ё ҷароғи равшандиҳандаи зиндагонӣ хидмат мекунад ва метавонад ҳатто Индра ва Брахмаро хушнуд гардонад. Ба ин хотир, нависанда фазилати хушгуфториро, ки ҳилму шафқат ва меҳрубониро тақвият мебахшад, истиқбол ва таълиф намудааст.

Дар идомаи ин гуна андешаҳо нависанда сухани ширину мулоимро ба равгане ташбех мекунад, ки он метавонад дилҳои мардумро нисбат ба ҳамдигар нарм созад. Дар муқобили тундмизочӣ ва бадзабонӣ танҳо меҳрубонӣ ва ширинсуханӣ қудрат дорад дилҳои сарду сахтро нарм гардонидани инсонҳоро ба ҳамдигар дилсӯзу меҳрубон созад. Ба ин хотир муаллиф талқин мекунад, ки дар сухан гуфтан бояд инсон тавре рафтор кунад, ки меҳрубонию ҳилми вай ошкор шавад: «Сухан монанди маска чарбу нарм бояд гуфт ва дил аз меҳрубонӣ сахт бояд сохт» (2, 131).

Лозим ба таъкид аст, ки дар асар бар хилофи занони дар ишқ устувору матин, дар зиндагӣ ғабол ва дар шавҳардорӣ дилёбу содиқу вафодор образи занони фосиқу хиёнаткор ва ғаммозу маккора низ офарида шудааст. Дар қиссаи «Чӯлоҳа ва занаш» зани чӯлоҳа бо хусусиятҳои фардии характери худ фарқ мекунад, ӯ зани бадкорраест, ки дар ишқ якрӯ нест, ҳангоми набудани шавҳар дар хона худро покиза нигоҳ намедорад ва хиёнатро ба шавҳар раво мебинад ва барои амалӣ гардидани амалҳои нопокаш ҳамеша фурсати муносиб меҷӯяд. Дар ҳикояи ин тоифаи занон, ки барои айшу ишратпарастӣ омода ҳастанд шавҳарони худро фиреб диҳанду ба онҳо хиёнат кунанд, мавриди мазаммат қарор гирифтаанд. Муаллиф чунин занонро ба нигоҳ доштани нафси аммора даъват мекунад, ки инсонро ба бироҳагӣ мебарад. Ба қавли нависанда барои зане, ки дунболи шаҳват аст, иззату эътибор дар ҷомеа эътиборе надорад, дар ӯ равшанию нури зиндагонӣ боқӣ намонда: «Дар чанд ҳол зани бадкура бағоят хушҳол мегардад: дар вақти абру борон ва дар айёме, ки шабҳои он торик бошад ва ҳангоме ки роҳ ёфтани дар кӯчаҳо ба душворӣ муяссар гардад ва вақте ки шавҳараш ба сафар рафта бошад. Се чиз назди зане, ки бо мучомаати пинҳонӣ ва зино хуш дорад, баробари хас эътибор надорад: ҷомеаи хоби орошта, хонаи худ ва муҳаббати шавҳар, ки бо вай дорад. Ва хонаи худ ҳарчанд ба ҳама чиз орошта бошад, зани бадфеъл ҷаҳор чизро ихтиёр кунад ва аз он ғам надорад: аз баромадану маҳчур шудан аз подоши хонаводаи худ ва аз мазаммат кардани халқ ва аз банд кардан ва аз мурдану дар мақоми ҳалокат афтодан» (2, 44).

Аз таҳлили баррасии ҳикоеҳои «Панҷакяна» ин амр мусаллам мегардад, ки дар назариёти ахлоқии муаллифи ин асари арзишманд масъалаҳои оиладорӣ, тарбияи фарзанд, хулқу атвори занон низ ҷойгоҳи хоссае касб намудааст. Нависанда хонандаро ба муруоти меъёрҳои ахлоқии инсонӣ, аз ҷумла ба масъалаи тарбияи духтар ҷалб намуда, нақши муҳимми занро дар ҷомеа таъкид менамояд, онҳоро ба зиндагии ростино оғоз аз фиску фасод ҳидоят мекунад, саодатмандии оила ва зиндагии ободу саботи хонаводаиро дар хубкирдории зан, вафову садоқат ва тамкину фиросати ӯ мебинад. Зан, ки офаринандаи инсонро тарбиятгари фарзандон аст, бояд аз хислатҳои ношоистае, ки шаъну шарафи ӯро паст мезананд, ичтиноб варзад, зеро дар ҳама давраҳо маҳакки асосии зебоии занон дар хулқу атвори шоиста, покизагӣю покнатинии онҳо доништа шудааст.

Фикрҳои пурқиммати тарбиятӣ-ахлоқӣ, ки дар бораи фарҳанги ахлоқии зан ва мақоми ӯ дар ҷомеа дар асар баён шуда, ба тақмили фарҳанги ахлоқии ҷавондустарон равона шудаанд, барои имрӯз низ қобили арзиш ба шумор мераванд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Маҳҷуб, Муҳаммадҷаъфар. Дар бораи «Калила ва Димна». Таърихча, тарҷумаҳо ва ду боби тарҷуманашуда аз «Калила ва Димна». – Теҳрон, 1336. – 336 с.
2. Панҷакяна / Тарҷумаи Мустафо Холиқдоди Аббосӣ. Ба кӯшиши доктор Тара Чанд ва Саййид Амирҳасани Обидӣ. – Алигарҳ: Донишгоҳи исломии Алигарҳ, 1973. – 356 с.
3. Чанд, Тара ва Обидӣ, Саййид Амирҳасан. Муқаддима. – Панҷакяна / Тарҷумаи Мустафо Холиқдоди Аббосӣ. Ба кӯшиши доктор Тара Чанд ва Саййид Амирҳасани Обидӣ. – Алигарҳ: Донишгоҳи исломии Алигарҳ, 1973. – Саҳ. нӯҳ-чиҳилу шаш.

4. Шекхар, Инду. Панчатантра. Муқаддима. – Панчатантра: Тарҷума аз санскрит ба форсӣ. – Техрон: Интишороти Донишгоҳи Техрон: Муассисаи интишорот ва чоп, 1961, 234 с. – С. 1-25.
5. Шекхар, Инду. Пеиғуфтор. – Панчатантра / Аз санскрит ба форсӣ тарҷумаи Инду Шекхар. – Техрон: Донишгоҳи Техрон: Муассисаи интишорот ва чоп, 1961, 234 с. – С. алиф-дол.

REFERENCES:

1. Mahjub, Muhammadjafar. About "Kalila and Dimna". History, translations and two untranslated chapters from "Kalila and Dimna". – Tehran, 1336. – 336 pp.
2. Panchakyaana / Translation by Mustafa Khaliqdad Hashimi Abbasi. Thanks to the efforts of Dr. Tara Chand and Sayyid Amirhasani Obidi. – Aligarh: Islamic University of Aligarh, 1973. – 356 pp.
3. Shekhar, Indu. Panchatantra. Introduction. – Panchatantra: Translation from Sanskrit to Persian. – Tehran: Publications of the University of Tehran: Publishing and Printing Institution, 1961, 234 p. – PP. 1-25.
4. Chand, Tara and Obidi, Sayyid Amirhasan. Introduction. – Panchakyaana / Translation by Mustafa Khaliqdad Abbasi. Contribution by Dr. Tara Chand and Sayyid Amirhasan Obidi. – Aligarh: Islamic University of Aligarh, 1973. – PP. nine-forty six.
5. Shekhar, Indu. Foreword. – Panchatantra / Translated from Sanskrit to Persian by Indu Shekhar. – Tehran: University of Tehran: Publishing and printing institution, 1961, 234 p. – PP. alif-dol.